

Skandynawskie hasła W: *Książka obrazkowa. Leksykon*,
t. 1, red. M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak,
Poznań: Instytut Kultury Popularnej, 2019, 689 ss.

W 2017 roku nakładem Instytutu Kultury Popularnej w Poznaniu ukazała się *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, pierwsza pozycja w planowanej serii o książce obrazkowej na świecie. W ramach cyklu prezentowane są wyniki badań prowadzonych przez Pracownię Interdyscyplinarnych Badań Książki Obrazkowej, której członkami są redaktorzy serii. Pierwsza monografia zawierała osiem artykułów poświęconych między innymi: teoriom książki obrazkowej, jej historii na świecie, problemom badawczym oraz kierunkom rozwoju gatunku. Nowa publikacja *Książka obrazkowa. Leksykon*, t. 1, wydana w 2019 roku, to obszerna pozycja, która bierze na warsztat sto czterdzieści cztery książki obrazkowe, wydane w latach 1658–1995. Jak można przeczytać we *Wstępie*, jest to „opracowanie przedstawiające historię książki obrazkowej jako narzędzia edukacyjnego, formy rozrywki dla dzieci i gatunku artystycznego” (s. 15). Publikacja zawiera analizy niepodważalnych klasyków światowej literatury dziecięcej, dobrze znanych polskiemu czytelnikowi, ale nie tylko. W skład *Leksykonu*... weszły również pozycje mniej znane lub całkowicie obce na polskim rynku, nigdy nieprzetłumaczone na nasz język. Ich wspólnym mianownikiem są wyjątkowe walory artystyczne, innowacyjność i nieszablonowe podejście do gatunku oraz popularność dzieła lub autora w swoim kraju i na świecie. Wszystkie książki obrazkowe prezentowane są chronologicznie, a imponująca rozpiętość geograficzna jest dodatkowym atutem publikacji. W monografii przeczytamy o tytułach ze Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji, Belgii, Szwajcarii, Holandii, Włoch, Rosji, Węgier i Austrii, a nawet Japonii. W zestawieniu nie zabrakło oczywiście kilkunastu pozycji literatury skandynawskiej i właśnie tych haseł dotyczy niniejsza recenzja.

Wśród opisanych w *Leksykonie* skandynawskich książek obrazkowych pojawiły się pozycje wydawane na przełomie prawie stu lat, począwszy od 1897 roku, a skończywszy na 1994 roku. Literaturę skandynawską reprezentuje osiemnaście tytułów i serii wydawniczych, z których aż trzynaście powstało w Szwecji, trzy w Norwegii, a dwie w Finlandii. W zestawieniu nie pojawiła się żadna pozycja z literatury duńskiej. Każde hasło jest zarazem tytułem książki obrazkowej, a wśród kluczowych informacji wymieniono: kraj wydania, nazwisko autora tekstu oraz nazwisko autora ilustracji, jak również tytuł i rok polskiego wydania (jeśli taka wersja pojawiła się na polskim rynku) razem z nazwiskiem tłumacza. Autorzy

konsekwentnie trzymają się zasady podawania powyższych danych przy każdym hasle, co sprawia, że odbiór artykułów jest przystępny i nie wymusza na czytelniku poszukiwania niezbędnych informacji w innych publikacjach lub internecie. Autorami poszczególnych artykułów są: Hanna Dymel-Trzebiatowska (15 artykułów), Susanna Szczepańska (1 artykuł), Oskar Kompanowski (1 artykuł) oraz Michał Głuchaczka (1 artykuł).

Publikacje ułożone w porządku chronologicznym rozpoczynają lata 1897 i 1901, kiedy to wydane zostały szwedzkie klasyki Elsy Beskow: *Sagan om den lilla, lilla gumman* oraz *Puttes äventyr i blåbärsskogen*, książki do tej pory nieprzetłumaczone na język polski i nieznane rodzimym czytelnikom. Są to pozycje o tradycyjnym, narodowym charakterze, bogate w odnośniki do idyllicznego życia mieszczańskiego i sielskich krajobrazów Szwecji. Ważną rolę pełni w nich kunsztowna warstwa artystyczna, nawiązująca do stylu secesyjnego oraz skandynawskiej przyrody. Oprócz dzieł Elsy Beskow, która *notabene* pojawia się w zestawieniu po raz kolejny przy roku 1931 z książką *Solägget*, w monografii nie zapomniano o absolutnych klasykach skandynawskiej literatury: Astrid Lindgren, Tove Jansson czy Lennarcie Hellsingu. Wśród bardziej współczesnych nazwisk nie mogło zabraknąć Barbro Lindgren, Svena Nordqvista czy Gunilli Bergström oraz ich serii wydawniczych o Maxie, Pettsonie oraz Albercie, bohaterach, których znaję i kochają dzieci na całym świecie.

Interesującym i całkowicie uzasadnionym zabiegiem jest pominięcie niektórych popularnych książek skandynawskiej literatury dziecięcej dla zachowania integralności tekstów zaprezentowanych w monografii oraz zaakcentowania, iż niniejsza publikacja traktuje wyłącznie o ikonotekście, a nie o ilustracji w książce dla dzieci. W *Leksykonie...* nie znajdziemy zatem analizy popularnej serii książek tekstowych o Muminkach, tylko poświęcone bohaterom trzy pozycje obrazkowe: *Hur gick det sen?*, *Vem ska trösta knyttet?*, *Den farliga resan*. Ta sama konsekwentna zasada dotyczy książek Astrid Lindgren, z której ogromnego dorobku do analizy wybrano ikonotekst w książce *Känner du Pippi Långstrump?* z 1947 roku, a nie najbardziej znane wydanie przygód Pippi z 1945 roku.

Hasła skandynawskie w *Leksykonie...* powstały z zachowaniem bardzo dużej spójności tematycznej. Każdy z artykułów wpisuje się w przyjęty przez autorów schemat i zawiera informacje o autorze lub autorce książki, jak również o twórcy ilustracji. Warto w tym miejscu podkreślić, że ilustratorzy książek zostali w monografii zaprezentowani na równi z autorami tekstów, jako niezastąpieni twórcy ikonotekstu oraz osoby, bez których książka obrazkowa nie ma prawa zaistnieć. Konsekwentnie też w każdym z haseł pojawia się zarówno krótka biografia autora tekstu, jak i ilustratora oraz ich stanowisko w kwestii roli, jaką spełnia literatura dziecięca i obrazkowa. Wartym uwagi dodatkiem są informacje o recepcji książek na rynkach skandynawskich i świecie.

Niezaprzeczalnym walorem skandynawskich haseł *Leksykonu...* jest przedstawienie wybranych tytułów w szerokiej perspektywie kontekstowej. Pomagają w tym liczne odniesienia do dzieł innych twórców literatury, badaczy gatunku i filozofów, jak również nawiązania do ówczesnych tendencji w literaturze i sztuce. Daje to czytelnikowi publikacji możliwość wglądu w okoliczności towarzyszące wydaniu książki oraz w trendy charakterystyczne dla danej epoki i dziesięciolecia. Istotnym elementem każdego z haseł jest wyczerpujący opis fabuły oraz analiza samego ikonotekstu, relacji tekstu i obrazu, układu graficznego książki oraz stylu artystycznego ilustratora. Autorzy haseł podkreślają prekursorski charakter dzieł, ich wielowymiarowość i niejednoznaczność w odbiorze, pomysłowość w doborze tematów, eksperymentowanie z formą artystyczną i literacką, ciekawy dobór barw, przekraczanie granic i łamanie utartych schematów. Zaakcentowane są również elementy edukacyjne książek oraz podejście autorów do kwestii ról społecznych i rodzinnych, patriarchy oraz wyemancypowania kobiet. Jednym z najciekawszych elementów, który pogłębia wielowymiarowy charakter skandynawskiej literatury obrazkowej, jest dwuadresowość większości analizowanych książek. Dwuadresowość, a więc dopasowanie literatury do wymagań i poziomu zarówno dziecka, jak i dorosłego jest zjawiskiem coraz częściej obecnym w literaturze dziecięcej, a autorzy artykułów trafnie zauważają te tendencje nawet w starszych książkach, należących do klasyki gatunku.

Oprócz książek obrazkowych skierowanych tradycyjnie do dziecięcego czytelnika w zestawieniu skandynawskich haseł pojawiły się dwie szczególne pozycje, zorientowane bardziej na dorosłego odbiorcę. Mowa tu o *Titta, Max grav!* z 1991 roku, autorstwa wspomnianej już wcześniej Barbro Lindgren oraz *Maria & José*, wydana w 1994 roku książka norweskiego autora, Erlenda Loe. Zestawienie obu tytułów z bardziej tradycyjną literaturą w duchu Elsy Beskow podkreśla ogromną rozpiętość tematyczną skandynawskich książek obrazkowych oraz akcentuje ich innowacyjne tendencje. *Titta, Max grav!* to ostatnia książka z serii o małym Maxie, który w prosty sposób poznawał swoje otoczenie. Tym razem tematyka jest obszerniejsza, czytelnik poznaje bowiem całe życie Maxa aż do jego śmierci. Estetyka całego cyklu pozostaje niezmienną, lecz w ostatniej części przekształceniom ulega warstwa znaczeniowa ikonotekstu, zmienia się również odbiorca, co świadczy o wielkich możliwościach, jakie daje książka obrazkowa. Drugą z oryginalnych propozycji w zestawieniu skandynawskim jest książka *Maria & José*, w której dominuje surrealistyczny nastrój, historia bowiem skupia się na losach młodej, nowoczesnej Marii i Joségo, który mieszka w jej uchu, pomagając jej stale i umilając życie. Jest to nietypowa opowieść łącząca w sobie wysokie walory artystyczne z dość kontrowersyjnym tematem zamiany ról społecznych oraz zasadności wyemancypowania kobiet we współczesnym świecie. Wybór obu pozycji do skandynawskiego grona książek obrazkowych

potwierdza tylko niekonwencjonalny charakter gatunku oraz świadczy o jego wielkiej elastyczności.

W zestawieniu haseł skandynawskich zdecydowanie dominują artykuły napisane przez Hannę Dymel-Trzebiatowską. Autorka zwraca w nich uwagę na prekursorski i dwuadresowy charakter literatury obrazkowej, przekazując informacje w przejrzysty, niewymuszony sposób. Warto w tym miejscu wyeksponować wysoką wartość naukową artykułów oraz wnikliwie przeprowadzone analizy warstwy artystycznej publikacji. Troje pozostałych autorów, a więc Susanna Szczepańska, Oskar Kompanowski i Michał Głuchaczka, zachowują spójność tematyczną artykułów, które również charakteryzują się wysoką wartością poznawczą i naukową. Zestawienie zachęca do odkrywania literatury i pogłębiania swojej wiedzy na temat gatunku. Na koniec należy podkreślić, iż autorzy haseł stworzyli intrygujący przekrój zróżnicowanych tematycznie skandynawskich książek obrazkowych, a jedynie niedosyt stanowi brak tytułów duńskich.

Barbara Kuczmarska-Urbaniak
Uniwersytet Gdański